

keltetést, az emberi hangot, és csak a mellékesekeket fogja nélkülözni: a »történést«, a feszültséget, a keretet: mindazt, amihez nem ihlet kell, hanem szorgalom, írói képesség helyett szinte csak mérnöki tudás.»

Hermann István könyvében megfogalmazza a giccs leglényegesebb elméleti-esztétikai problémáit. S a válaszokat is igyekszik megtalálni. Érvei a legtöbb ponton meggyőzőek. Témáját a marxista tudós eszmei és gondolati biztonságával és fölényével tárgyalja. Talán egyetlen nagy — alig érintett — nyitott kérdése maradt: a „szocialista giccs” vagy pontosabban fogalmazva: a giccs helyzete a szocialista társadalomban. Ezt azonban nem tartom műve fogyatékosának. Gondolatmenetéből ugyanis az derül ki, hogy a giccset sajátosan a polgári társadalom jelenségének tekinti. Természetes tehát, hogy elsősorban azokat a feltételeket és körülményeket vizsgálja, amelyek eredeti létrehozói a giccsnek. S újratermelődésének „élettani törvényé”-ről is csak azt állapíthatta meg — tudományos hitelességgel —, hogy a polgári valóság talajába mélyen beágyazott. Ennek nem mond ellent az sem, hogy a giccses tendenciák az utóbbi időben a mi viszonyaink között is megerősödtek. *Ami nem a giccs „örök szükséglet” jellegét bizonyítja, hanem a befogadására hajlamosító tényezők jelenlétét.* Ezeket elmarasztalóan meg is szoktuk nevezni, a legfőbb bűnbakként emlegetvén a kultúrpolitikát, a kritikát, a tömegkommunikációs eszközöket stb. Felelősségük kétségtelenül nagy, és működésükkel kapcsolatosan valóban sok mindent felróhatunk. Ám ettől nem fognak teljesen „megjavulni”. Szocialista társadalmunkban a giccs csökevényéletét nemcsak a „fenntartott igények” s a kultúrpolitikai és kritikai tolerancia teszi lehetővé, *hanem meghatározó erővel ható, más-szférákban is érvényesülő polgári tendenciák.* Tehát a giccs elleni küzdelmünkben — a mi viszonyaink között — az ízléspallérozó és „csinosító” szándék nélkülözhetetlen. De nem elégséges. Aki gicccsel él: *régi tudatú ember, illetve bizonyos értelemben még az.* Az új tudat kialakítása pedig egy egészében megváltozó társadalomnak a műve. Minél kevesebb lesz gazdálkodásunkban, politikánk végrehajtásában, a demokrácia gyakorlásában s más lényeges tevékenységünkben a polgári elem és befolyás, tudatunk is annál igényesebb lesz. Egyre kevésbé giccsűró.

A giccs csökevényelete a mi viszonyaink között önmagában nem érthető meg. Még köze van hozzánk, mert köze van valóságunkhoz is. Összeköt múltunkkal és a jelenünkben is még mindig itt levő múlttal. Így kell tudomásul vennünk s a küzdelmet is így kell folytatnunk ellene. Frontálisan. Hermann István könyve ehhez kitűnő útmutató. (Kossuth, 1971.)

KISS LAJOS

VÁRADI-STERMBERG JÁNOS: UTAK ÉS TALÁLKOZÁSOK

Egyszerű, szerény köntösben, mindössze másfél száz kisalakú lap terjedelemben jelent meg az ungvári egyetem történészprofesszorának tanulmánygyűjteménye az orosz—ukrán—magyar történelmi és irodalmi kapcsolatok néhány érdekes fejezetéről. Hirtelen és föltűnő visszhangja támadt. Könyvárusi forgalomba ugyan máig sem került, de a nálunk járt szerző behozta pár példány nyomán fölfigyelt rá, és ráirányította a szélesebb olvasóközönség figyelmét is a kritika. Frissen, a kézhezvételt követő harmadik napon terjedelmes cikkben foglalkozott vele a *Népszabadság* augusztus 18-i számában E. Fehér Pál, s nem sokkal később, még nagyobb terjedelemben, augusztus 31-én a *Magyar Nemzet* hasábjain Radó György.

Mi a magyarázata e kitűntető fogadtatásnak? Hiszen a tárgykör nem teljesen új: a főlsszabradulást követően előbb Kozocsa Sándor és Radó György bibliográfiáiból, utóbb testes gyűjteményes kötetekből, számos kutató közös munkájából s mindkét oldalról néhány egyéni úttörő (Dolmányos István, Lengyel Béla, Tardy Lajos, Pjotr Drozdov stb.) érdeméből már egyre jobban kikerekedő képet alkothattunk a magyar—orosz és a magyar—ukrán kapcsolatokról. Még olyan apró mozaikokat is

megismerhettünk, mint a nagy ukrán költő, Ivan Franko, és a szegedi egyetem későbbi tanára, a jeles néprajztudós, Herrmann Antal levélváltása.

Sternberg János látszólag elszigetelten, egymaga, de Ungvárról is meglepően messzire ellátva, e kapcsolatoknak érdekes új szálait fejtette föl, s még amikor valamelyest ismert összefüggést vesz újra elő, akkor is több ismeretlen adattal tudja gazdagítani. Nem is csoda, hiszen egyaránt járatos Moszkva, Leningrád, Kijev és Budapest levéltáraiban, egyformán tájékozott a magyar, az orosz és az ukrán szakirodalomban. Nem került el pl. figyelmét a helyi kiadványként Szegeden megjelent Tömörkény Emlékkönyv sem, abban is megtalálta a neki való témát, amit Fejér Ádám vizsgált Tolsztoj és Tömörkény kapcsolatáról, s rendkívül érdekes újabb adalékokkal tette tisztábbá a kérdést.

Juhász Gyula Tolsztoj ún. breviáriumának, minden napra szóló olvasmánygyűjteményének német kiadásában (Für alle Tage, 1904) talált egy Tömörkény-idézetet a magyar nazarénusokról. Először 1923-ban írja meg mint Tolsztoznak Tömörkény iránti megbecsülését mutató értékes adalékot, s ettől kezdve az íróról szóló majd minden írásában, legfőként pedig nevezetes Tömörkény-életrajzában (1928) főlemlegeti. Nyomában a Tömörkény-kutatók, nem hibáztatható gyanútlansággal, rendre át is vették ezt a megállapítást. Tömörkény centenáriumára készülve, a *Tömörkény Emlékkönyv* számára tisztázni szerettük volna a kérdést. Gyanús volt ugyanis, hogy az idézett szövegrészt, bár Tömörkény nemegyszer írt a nazarénusokról, sem kötetekben, sem még hírlapban maradt írásaiban nem találjuk. Kérésünkre látott a nyomozáshoz Fejér Ádám, s arra az eredményre jutott, hogy a Tömörkény-idézet csak a német — és a belőle készült későbbi magyar — kiadásban szerepel, Tolsztoj műveinek eredeti orosz kritikái kiadásában nem!

Sternberg János most továbbjutott. A Tömörkény-idézeetről jól valószínűsíti, hogy nem — mint föltételeztük — Schmitt Jenő Henrik révén került a breviárium német kiadásába, hanem valószínűleg a nagy orosz író munkatársa, a magyarul kitűnően tudó, szlovák Albert Škarvan tulajdonította a beillesztett epizódot Tömörkényének. De a legendából annyit jó szemmel mégis hitelesít, hogy kimutatja: Tolsztoj valóban olvasta Tömörkénynek *Nazarénusok* című írását, pontosabban ennek az írásnak néhány jellemző történetét. Mégpedig Vladimir Boncs-Brujevicsnek, Lenin későbbi neves harcostársának Oljhovszkij álnév alatt 1904-ben megjelent *A nazarénusok Magyarországon és Szerbiában* című tanulmányából.

Ez csak egy, hozzánk közel álló példa arra az értékes és tanulságos — ám nem kevésbé fáradságos — munkára, amelyről Sternberg János könyvének szinte minden lapja tanúskodik. A történelmi kapcsolatok köréből Frankel Leónak az orosz forradalmárokkal való együttműködésére hoz meglepően sok adatot. Jekatyerina Barteyneva 1890-ben Szentpétervárról köszönti a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakuló kongresszusát. Plehanovnak a magyar munkásmozgalom századforduló körüli eszméire, harcaira kiható befolyása is új és eredeti kutatások gyümölcse. Leninek az újkori magyar történet kérdéseiről kifejtett nézeteit minden eddiginél gazdagabban mutatja be: a szabadságharc értékelésétől kezdve a Tanácsköztársaság bonyolult elemzéséig.

A kulturális kapcsolatokat a 18. században Magyarországra került kijevei diákok pályájának fölrajzolásával kezdi. Hadd emeljem ki itt is a szegedi érdekűt: a kijevei akadémia későbbi polihisztor tanárát, Ivan Jakimovics Falkovszkijt a tokaji piaristáknál — naplója tanúsága szerint nem jelentéktelen hatással — az Benyák Bernát és Horányi Elek is tanította, akik mint a szegedi kegyesokola tudós professzorai is beírták nevüket a magyar irodalom- és művelődéstörténetbe. Puskinról két érdekes magyar vonatkozású epizódot derített ki Sternberg János. Egyik, hogy Odeszszában baráti köréhez tartozott az osztrák konzul, Tom (vagy inkább Thom) Sámuel, aki magyarnak vallotta magát (bár valószínűleg erdélyi szász lehetett), s utóbb, már Puskin távozása után, magyar szóval tartotta a nála vendégeskedő világjárót, Besse Jánost. A másik hazai vonatkozás: Puskin 1835-ben egy történelmi munkájának anyaggyűjtése közben behatóan tanulmányozta Nagy Péter és Rákóczi Ferenc kap-

csolatát, 1711. április 17-i találkozásuk történetét, a kuruc harcok adatait. Kár, hogy ismeretei már nem öltözhettek művészi formába.

Petőfi barátja, Teleki Sándor gróf 1843-ban Moszkvában Liszt Ferenc kíséretében megismerkedett Alekszandr Gercennel, majd a szabadságharc bukása után, emigrációban, Genfben közelebbi barátságba is jutottak, s Teleki nem jelentéktelen hatással volt Gercen politikai nézeteire. Írásaikban, melyeket Sternberg János sorra idéz, kölcsönösen megemlékeznek egymásról. Bár írásos nyoma nem maradt, nem kétséges, hogy Teleki megismertette rokon gondolkodású orosz barátját Petőfi életművével is. Petőfinek az orosz olvasóhoz vezető útjáról különben a könyvecskének külön fejezete szól. 1853-tól, amikor először találkoznak orosz folyóiratban a nevével, egészen századunk elejéig végigkíséri fogadtatását, s a Petőfi-recepció irodalmi és nem kevésbé fontos politikai szerepét. Elemzi Lehóczky Tivadarnak 1864-ben Sárospatakon kiadott magyar nyelvű ukrán népdalgyűjteményét — az elsőt e nemben; Arany János is méltatta frissiben még, s bár nyelvi, verselési kifogásai voltak, egészében véve dicsérte a vállalkozást, és a népköltészetet kedvelő olvasók figyelmébe ajánlotta. Arany különben ez idő tájt általában és fokozottan érdeklődött az orosz irodalom iránt.

Ivan Franko, az ukránok nagy tudós költője 1914 őszén *A magyar nemzeti ősmonda* címmel tanulmányt írt. Életében nem jelent meg, 1957-ben éppen Sternberg János hívta föl rá a figyelmet. A tanulmányban szereplő *Álmos* című elbeszélő költemény 1969-ben Balla László átültetésében magyarul is megjelent. A rendkívül érdekes tanulmány és költemény tanulságosan tükrözi Franko élénk figyelmét az ukránnal sokszor közös sorsú szomszédos magyar nép történelme és kultúrája iránt.

Asbóth Oszkár, a kiváló magyar szlavista levelezése és 1882-ben tett oroszországi tanulmányútjáról készített naplója ugyancsak gazdag tárháza a két nép kapcsolataira vonatkozó adatoknak. A naplót szívós detektívmunkával a tudós rózsadombi villájában szintén Sternberg János találta meg. Könyvecskéjének utolsó fejezete ezt ismerteti, rámutatva, hogy Asbóthot ugyan elsősorban az orosz nép szellemi élete érdekelte, de nem hunyhatta be szemét a zsarnokság alatt sínylődő Oroszország társadalmi valósága előtt sem.

A kis könyv gazdagságát bizonyára ez a vázlatos ismertetés is érzékeltette. Kíváncsian várjuk a szerzőnek további, hasonlóan izgalmasnak ígérkező eredményeit. (*Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1971.*)

P. L.

VEKERDI LÁSZLÓ: BEFEJEZETLEN JELEN

Vekardi László könyveiről kritikát írni nem könnyű dolog. Könyveiben akkora tudományos-történeti apparátust állít munkába, hogy abban csoportos kritikával lehetne csak ítélkezni.

A szerző legújabb kötete mellett mégsem lehet szó — és főként alapos tanulmányozás — nélkül elmenni. Még akkor sem, ha az alcím esetleg sokakat be is csap szerénységével. Mert ez a szerénység — bár praktikus szempontok indokolják — félrevezető. Két esztendeje a szerző *Kalandozás a tudományok történetében* címmel megjelent kötete a Művelődéstörténeti tanulmányok alcímet viselte. Ott az alcím szabta keretben még elegendő szabadságot kapott az olvasó fantáziája. A befejezetlen jelen, a *Kalandozás...* nyilvánvaló folytatása, a Tudománytörténeti tanulmányok alcímet kapta. És ha formálisan igaz is, a kötetben sokkal többről van szó. Például olyasmiről, mint az emberiség sorsa, jövőjének lehetőségei; a gondolkodás nagyon is régi, de csak újabban — *már ahol!* — polgárjogot kapott útjai és módszerei.

A kötetben felsorakoztatott 26 tanulmány — ahogyan ezt már szokás mondani — szerves egységet alkot. Ezúttal azonban az egység nagyon is komolyan veendő, mert